

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

พิธีบุญถือบิณฑ (พิธีบ่อนกันเบ็ญ) ของชาวเขมรถิ่นไทยและชาวเขมรกัมพูชา:

จุดร่วมของความเชื่อและจุดต่างทางอุดมการณ์

Rice ball ritual (Bon Kan Ben Ritual) of Khmer-Thai People and Khmer-Cambodian people: The common belief and ideological difference

บุญแสนอ ตริวิเศษ*

Bunsanoe Triwiset*

(Received : July 16, 2021 / Revised : August 28, 2021 / Accepted : September 30, 2021)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบพิธีบุญถือบิณฑ หรือ พิธีบ่อนกันเบ็ญ และพิธีแซนโฌนตา ของชาวเขมรถิ่นไทยกับชาวเขมรในกัมพูชา โดยศึกษาสังเคราะห์จากเอกสารทั้งภาษาไทย และภาษาเขมร รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาและวัฒนธรรมเขมรทั้งชาวไทยและชาวกัมพูชา ผลการศึกษาพบว่า ชาวเขมรทั้งสองแผ่นดินต่างมีฐานความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณของบรรพบุรุษซึ่งมีอำนาจในการให้คุณให้โทษแก่ผู้ยังมีชีวิต การแสดงความกตัญญูทเวที่ต่อผีบรรพบุรุษเป็นสิ่งบุตรหลานละทิ้งไม่ได้ ส่วนในด้านอุดมการณ์พบว่า ชาวเขมรในกัมพูชายังคงปฏิบัติพิธีดังกล่าวอย่างบริสุทธิ์คือยังแสดงออกด้วยความสำนึกที่ฝังลึกในจิตใจ ส่วนชาวเขมรถิ่นไทยในฐานะชนกลุ่มน้อยในบริบทของประเทศไทยนั้น ประเพณีดังกล่าว ถูกประดิษฐ์ขึ้นเพื่อสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งนี้ เนื่องจากถูกแรงผลักดันจากทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่ผนวกกับแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจสร้างสรรค์ อันส่งผลให้ประเพณีกลายเป็นสินค้าและมูลค่าทางเศรษฐกิจ

คำสำคัญ: พิธีบุญถือบิณฑ, พิธีบ่อนกันเบ็ญ, แซนโฌนตา, ชาวเขมรถิ่นไทย, ชาวเขมรกัมพูชา

Abstract

This academic article was intended to compare the ritual of rice ball or the Bon Kan Ben ritual and the Saendonta ritual of the Khmer people in Thailand and the Khmer people in Cambodia by synthesizing documents in both Thai and Khmer languages, as well as interviewing with experts in Khmer language and culture, both Thais and Cambodians. The results showed that the Khmers of both lands had strong beliefs about the spirits of their ancestors who were responsible for bestowing an advantage or disadvantage for the living.

*รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

*Corresponding author e-mail: bunsanoe.tw@bru.ac.th

Showing gratitude to the spirits of the ancestors was something that descendants cannot leave behind. In terms of ideology, it was found that the Khmer people in Cambodia still practiced the ritual in a pure manner, expressing it with a deep conscience, whereas, for the Khmer people in Thailand who were minority in the context of Thailand, such traditions was invented to create ethnic identity and to promote cultural tourism because it was driven by global capitalism that combined with the idea of creative economy. As a result, tradition has become a commodity and economic value.

Key Words: Rice ball ritual, Bon Kan Ben Ritual, Saendonta, Khmer-Thai, Khmer- Cambodians

บทนำ

ประเทศไทยกับราชอาณาจักรกัมพูชา มีความสัมพันธ์กันมายาวนาน เนื่องจากมีอาณาเขตติดกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ที่มีอาณาเขตติดกับเขตแดนกัมพูชา 3 จังหวัด ได้แก่ บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ มีผู้คนจำนวนมากนับแสนเป็นคนไทยเชื้อสายเขมร พูดภาษาเขมรในชีวิตประจำวัน และมีประเพณีวัฒนธรรมแบบเขมร อย่างไรก็ตามคนไทยเชื้อสายเขมรดังกล่าว ใช้ภาษาเขมรในภาษาพูดไม่มีภาษาเขียนเช่นชาวเขมรในประเทศกัมพูชา แต่ก็มีวิถีปฏิบัติทางประเพณีวัฒนธรรมแบบเขมร จะเห็นได้ว่า แม้ชาวชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและชาวเขมรกัมพูชา จะมีเส้นแบ่งพรมแดนคือเทือกเขาพนมดงรัก แต่วิถีของชาวเขมรทั้งฝั่งไทยและฝั่งกัมพูชา ยังมีความเชื่อและยึดถือปฏิบัติประเพณีต่าง ๆ ที่สอดคล้องกัน

ประเพณีความเชื่อที่ชาวชาติพันธุ์เขมรทั้งสองแผ่นดิน เชื่อถือและปฏิบัติอยู่เสมอและตลอดมาคือ พิธีบุญถือบิณฑิ หรือ พิธีบ่อนกันเบ็ญ (ពិធីបូណ្យកាន់បិណ្ឌ) และพิธีแซนโฌนตา (សែនដូនតា) ดังจะได้เสนอสาระสังเขปของความเชื่อดังกล่าว ประกอบด้วย 4 ประเด็น ได้แก่ ต้นธารแห่งประเพณี องค์ประกอบและลำดับพิธีกรรม งานบำเพ็ญบุญทางศาสนา และผดุงรักษาวินัยของครอบครัว ดังนี้

ต้นธารแห่งประเพณี

สงบ บุญคล้าย (สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2558) กล่าวว่า ในแถบอีสานส่วนล่างคนต่างถิ่นที่มีเชื้อคนไทยเชื้อสายเขมร จะให้ความสนใจต่อประเพณีที่คนไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอยู่ประเพณีหนึ่ง คือ “ประเพณีแซนโฌนตา” ในเดือน 10 ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญที่คนไทยเชื้อสายเขมรถือว่า แม้ว่าตัวเองจะลำบากยากจนอย่างไร อย่างน้อยที่สุดจะต้องทำบุญในวันแซนโฌนตานี้จะขาดไม่ได้เลย เพราะถือว่าเป็นประเพณีประจำครอบครัวและชุมชนเพื่อแสดงความกตัญญูตเวทิตาและรำลึกถึงดวงวิญญาณของบูรพการีและญาติที่ได้ละชั้นไปสู่ปรโลกแล้ว กล่าวคือ จะมีการการเช่นสรวงบูชารำลึกถึงบูรพการี (เช่นผี) บอกกล่าวแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับทุกครั้งไป เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งต่อบรรพบุรุษผู้มีพระคุณทุกลำดับชั้น ทำให้ลูกหลานในรุ่นต่อๆ มา ถือปฏิบัติตาม

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

ตามประวัติกล่าวว่า ประเพณีแห่นางตานี้ มีความเชื่อว่าผู้ที่ตายไปจะต้องไปสู่ยมโลก มีพระยายมราชเป็นผู้ปกครอง คนทำบาปก็จะตกนรก บางคนเป็นเปรต บ้างก็ได้รับความทุกข์ทรมานเป็นอเนกประการ เมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 (ภัทรบท) พระยายมราชก็จะอนุญาตให้ดวงวิญญาณเหล่านั้นได้เดินทางกลับมาหาลูกหลาน วิญญาณเหล่านั้นได้เดินทางมาไกลแสนไกล เมื่อมาถึงมนุษยโลกแล้ว ก็จะไปยังวัดวาอารามในหมู่บ้านกำเนิดของตน บางกลุ่มก็จะไปอยู่ตามไต้ร่มไม้ ตามศาลาโรงฉันในโรงอาหารวัด บ้างนั่ง บ้างยืนวงงโงก บ้างนอนคลุกน้ำครำ บ้างมีใบหน้าซีดเซียวเหมือนคนหมดกำลัง บ้างซักตัวสั้นงนงก ตาเหลือกกลนบ้างไปคอยอยู่ตรงทางเข้าวัด ฝ่ายมองหาลูกหลานเมื่อลูกหลานจะได้มาทำบุญให้แก่ตน เพื่อที่จะได้รับผลานิสงส์ผลบุญ ได้น้ำดื่ม ได้ข้าวปลาอาหารบริโภคน้ำที่ลูกหลานได้ทำบุญอุทิศให้ในบุญถือบิณฑุ์และวันแห่นางตานา เพื่อให้มีกำลังวังชากับเขา อีกประการหนึ่งเมื่อกลับไปยมโลกแล้ว บุญกุศลที่ลูกทำบุญอุทิศให้นี้จะช่วยให้พ้นโทษภัย ได้กลับมาเกิดในโลกมนุษย์หรือไปเกิดในภพภูมิอื่นได้เร็วขึ้นด้วยบุญกุศลที่ลูกหลานอุทิศให้

ความหวังของบรรดาเปตชน (ผีป๋าย่าตายาย) นี้ ฝ่ายแต่คิดรำพึงอยู่ตลอดเวลาจนกว่าจะได้พบลูกหลานทำบุญอุทิศให้ ทำให้เกิดความโสมนัสจิตใจ วิญญาณของเปตชนเหล่านั้นต้องการเห็นหน้าญาติพี่น้องและลูกหลาน ในช่วงเวลาที่ลูกหลานมารวมกันนี้เอง ต้องการที่จะพบเห็นการแสดงความรักบูชาจากลูกหลานที่แสดงความระลึกนึกถึงตนเอง จึงเฝ้าแต่รอคอย จากวันหนึ่งไปอีกวันหนึ่ง แม้จะหิวเหน้อยอย่างไรก็ยังไม่ยอมหากไม่ได้เห็นเป็นหลายวันมาแล้ว ก็จะวิ่งตามหาไปทุกวัดไปจนถึง 7 วัด 7 วา ถ้าหากยังไม่เห็นลูกหลานไปทำบุญให้เลย จะเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจ เกิดความโกรธสาปแช่งไปต่าง ๆ นานา เช่น อย่าให้เจริญก้าวหน้าในการทำมาหากิน และบางคนก็คิดโทษตัวเองว่า

“โอ... อนิจจาเอ๋ย ยามที่เรายังมีชีวิตอยู่ ไม่เคยคิดสร้างบุญกุศล เพราะคิดไว้ใจว่าลูกหลานเขาจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ เหมือนเมื่อตอนที่ตนเคยทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ป๋าย่าตายายของตนเมื่อกาลก่อน ลูกหลานของตัวเองไม่เคยเอาใจใส่เลย เขาลืมตัวเองไปหมดแล้ว เขาลืมอดีตกาลที่พ่อแม่เคยโอบอุ้มเลี้ยงดู ทะนุถนอม ซักล้างผ้าอ้อม ล้างขี้ล้างเยี่ยว เขาลืมความรักความสงสารของเราที่มีต่อเขาหมดแล้ว” (ธีโรธ ฐาณ, 2003, ๙๓-๙๔⁶⁴)

ถ้าหากว่าดวงวิญญาณเหล่านั้น ได้รับการต้อนรับอย่างดีและได้รับกุศลผลบุญจากลูกหลานที่ทำบุญอุทิศให้ ก็จะอวยพรให้ลูกหลานทำมาหากินเจริญรุ่งเรือง มีความสุขร่มเย็นตลอดไป เหล่านี้ถือว่าเป็นความเชื่อที่มั่นคงที่มีมาแต่โบราณกาล

ด้วยความเชื่อที่มีอยู่เดิมว่า บรรดาเปตชน (เปต เป็นภาษาบาลี สันสกฤตใช้ว่า เปรต) เหล่านี้ต้องเดินทางมาไกลมาก คงจะมีความลำบากมากเพราะไม่มีกำลังวังชา เนื่องจากไม่มีอาหารกิน เขาจึงพากันทำพิธี เช่นไหว้บูชาบรรพบุรุษและทำบุญกันไว้ก่อน เพื่อให้ดวงวิญญาณได้เสพผลบุญทำให้มีกำลังวังชา ด้วยเหตุนี้จึง

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

ทำข้าวปลาอาหาร ทำขนมข้าวต้ม ข้าวต้มต่าง ตั้งแต่วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 สำหรับพิธีแซนโฎนตาเวลาเย็นของวันขึ้น 14 ค่ำ รุ่งเช้าเป็นวันขึ้น 15 ค่ำ จะนำอาหาร ขนมมมเนยไปทำบุญ “ฎาร-ฆาร” ที่วัด (พิธีบังสุกุลอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษที่ละชั้นธแล้ว) โดยมีความหวังว่า ผลบุญเหล่านี้จะช่วยดวงวิญญาณชั้นธของบรรพบุรุษที่เป็นสายโลหิต ได้อิ่มหนำสำราญ มีกำลังวังชาเดินทางมาหาลูกหลานยังโลกนี้ การทำบุญครั้งที่ 1 นี้เรียกว่า “เบ็ญตุง” (เบ็ญตุง) เบ็ญตุง แปลว่า ทำบุญขนาดเล็ก ขนาดเริ่มต้น “เบ็ญตุง” คู่กับ “เบ็ญธม” (เบ็ญธม) การทำบุญขนาดใหญ่ งานบุญสุดท้าย จัดเป็นการทำบุญครั้งที่ 2

การทำบุญเบ็ญตุงกับเบ็ญธม ระหว่างวันขึ้น 15 ค่ำ ถึงวันแรม 15 ค่ำ เดือนภัทรบท หรือเดือน 10 รวมเวลา 15 วัน (ทางสุริยคติตกประมาณกลางเดือนถึงปลายเดือนกันยายน) ในช่วงเวลาดังกล่าว ชาวบ้านมีความเชื่อมาแต่เดิมว่า ระยะเวลา 15 วันนี้ เป็นวันที่พระยายมราชอนุญาตให้เปตชน เดินทางมาหาลูกหลานในโลกมนุษย์ เริ่มตั้งแต่วันเบ็ญตุงไปจนถึงวันเบ็ญธม เมื่อถึงวันเบ็ญธมเปตชนต้องลาลูกหลานกลับไปยมโลกคืนเพื่อชำระกรรมให้หมด ด้วยเหตุนี้ในช่วง 15 วันนี้ จะมีการทำบุญตักบาตรที่วัดทุกๆ วัน เรียกว่า “กันเบ็ญ” (กันเบ็ญ) กันเบ็ญ แปลว่า ถือบิณฑิ หมายถึง การทำบุญตักบาตรในช่วงเวลา 15 วันโดยไม่ขาด) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำบุญอุทิศให้แก่เปตชนบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ที่เดินทางมาหาลูกหลานเพื่อรอรับส่วนบุญกุศลที่ลูกหลานอุทิศให้ดังที่กล่าวแล้ว

องค์ประกอบและลำดับพิธีกรรม

การประกอบพิธีแซนโฎนตานัน ทุกหลังคาบ้านจะทำขนม ข้าวต้มมัด ข้าวต้มต่าง ขนมแข่ง พร้อมทั้งข้าวปลาอาหาร แล้วจะเชิญญาติมิตรผู้เฒ่าผู้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย ตาทวด ยายทวด ให้เข้ามาร่วมพิธีแซนโฎนต้อนรับวิญญาณชั้นธบรรพบุรุษ มีการจัดแจงสำรับกับข้าว สุรา หมากพลู บุหรืวางบนถาด ปูเสื่อ หรือปูพรมสวยงาม จุดธูปเทียนเช่นไหว้ รินเหล้า ร้องเรียกหาชื่อบรรพบุรุษที่ละชั้นธไปแล้ว เช่น ตานัน ยายนัน พอนัน แม่คนัน โดยผู้ทำพิธีจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ผู้มีอายุที่เคยรู้จักคุ้นเคยกันกับผู้ละชั้นธไปเป็นผู้ร้องเรียกเชิญ เพื่อให้มาเสวยผลอาหารที่ลูกหลานได้เตรียมไว้ต้อนรับให้อิ่มหนำสำราญ ทำพิธีดังกล่าวแล้ว เจ้าของบ้านก็ยกข้าวปลาอาหาร เงินทอง ขนมมมเนยที่เตรียมไว้ รวมทั้งสุรา ยาสูบ หมากพลู มาร่วมวงรับประทานกันอย่างสนิสนมเหมือนญาติพี่น้องร่วมชายคาเดียวกัน

ในสภาพการณ์เช่นนี้เองที่ทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ร่วมพิธีเกิดความรู้สึกอบอุ่นคุ้นเคย เสมือนมีที่พึ่งพิงพึ่งอาศัย ด้วยเหตุที่ลูกหลานให้ความเคารพนับถือ ไปก็เรียกหามาก็เรียกขานกัน คนเฒ่าคนแก่ก็อวยชัยให้พรลูกหลานเหล่านั้น เป็นบรรยากาศที่ได้แสดงความปรารถนาดีต่อกัน แสดงถึงความมีจิตใจที่เป็นมิตรไมตรีต่อกัน ได้พูดจาสนทนากันอย่างสดชื่นรื่นเริง รู้จักรักใคร่ให้อภัยกัน โดยไม่มีกั๊กวมลทินอยู่ในใจ

ในขณะที่เดียวกัน เหล่าญาติพี่น้องวงศ์ตระกูลใกล้ไกลได้มาพบหน้ากัน ได้ถามไถ่ทุกข์สุขกันถามไถ่เรื่องการทำมาหากิน การทำไร่ ทำนา และความหวังจากผลิตผลในไร่นา เพราะเวลาที่ผ่านไปแต่ละครอบครัว แต่ละผู้แต่ละคนมีวสาละวนอยู่กับการเร่งทำไร่ไถนา ไม่มีวันหยุดพัก แต่ละคนจึงไม่มีเวลาใดที่จะได้มาพบปะ

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

สังสนทนา ถามสารทุกข์สุกดิบเหมือนวันที่ได้กล่าวมาแต่ต้น พิธีชนโศกนา และวันเบ็ญตุงจึงเป็นวันสำคัญ หรือวันรวมญาติกันก็ว่าได้ แม่เด็ก ๆ เองในช่วงเวลาทำนาดังกล่าวก็ต้องอดขนมมเนย และอาหารการกิน เพราะพ่อแม่มีว่แต่รีบเร่งในการทำอะไรเอนาให้ทันฤดูกาล ไม่มีเวลามาจัดหาอาหาร ขนมมเนยให้ลูกหลานได้กินกันเต็มที่นั่นเอง ในช่วงวันชนโศกนา และวันเบ็ญตุง จึงเป็นช่วงเวลาของเด็ก ๆ มีความสุข เพราะมีอาหารการกินและขนมมเนยอุดมสมบูรณ์ไปด้วย พร้อม ๆ กับบรรยากาศที่ครึกครื้นรื่นเริงพบปะญาติโกโหติกาอีกด้วย

ในช่วงเวลานี้ บรรดาลูกหลานที่เป็นผู้ใหญ่มีเหย้ามีเรือน แยกไปทำอะไรทำนาที่หมู่บ้านอื่น ต่างก็พากันเยี่ยมเยียนพ่อแม่ญาติพี่น้อง พร้อมกับนำข้าวปลาอาหาร ผลหมากรากไม้ เช่น กล้วย มะพร้าว ขนุน อ้อย มัน ส้มโอ เป็นต้น มาฝากพ่อแม่ การพบปะกันของลูกหลานญาติพี่น้อง ทำให้เกิดความอบอุ่นมีชีวิตชีวาในครอบครัว นอกจากนี้ก็อาจมีกิจกรรมนันทนาการร่วมกันในหมู่ญาติพี่น้อง เช่น การร้องรำทำเพลง กินสุราอาหารในวงญาติพี่น้องอย่างสนุกสนานและสนิทสนมกัน

พอถึงรุ่งเช้าก็นำสารกับข้าวไปวัด แต่ละคนก็แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าใหม่ๆ สวย ผู้หญิงก็ผัดแป้งแต่งหน้า ประพรมน้ำอบน้ำหอมสวยงามกันทุกคน คนเฒ่าคนแก่และวัยกลางคนแต่งตัวด้วยผ้าไหมพื้นบ้านใหม่ ๆ สลับสีสันทสวยงาม สมัยก่อนวัดยังมีน้อย คนต่างหมู่บ้านก็ได้โอกาสมาร่วมทำบุญกันที่วัด ทำให้วัดมีผู้คนมารวมกันหนาแน่น ได้ถามสารทุกข์สุกดิบกัน สาว ๆ หนุ่ม ๆ ก็มีโอกาได้มาพบปะกัน พระภิกษุสามเณรก็ได้โอกาสได้ถามทุกข์สุขของญาติโยม ซึ่งเมื่อก่อนนั้นเจ้าอธิการวัดมักจะมีลูกศิษย์ลูกหามาก เนื่องจากผู้ขายส่วนมากได้บวชเรียนในวัด และได้โอกาสมากราบหลวงพ่เจ้าอาวาสวัด บรรยากาศจึงเต็มไปด้วยความสุขและรอยยิ้ม

ในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 นี้ เวลาเย็นจะมีพิธีชนโศกนา โดยเชิญผู้เฒ่าผู้แก่มาร่วมเหมือนเดิมและส่วนมากจะมีคนมาร่วมจำนวนมากขึ้นและมีความสุขสนุกรื่นเริงมากกว่าเดิม บางครอบครัวที่จัดทำบุญเบ็ญตุงไม่ทัน เนื่องด้วยติดพันการทำงานยังไม่แล้วเสร็จ ก็จะได้โอกาสมาทำในช่วงเบ็ญตุงนี้ ซึ่งในทุกๆ ปีมักจะ มีฝนตกพรำ ๆ ตลอดวัน เวลากลางคืนได้แสงดาวชาวบ้านจะจุดได้พากันไปวัดฟังพระสวดมนต์ ทูนกระเซอหาบของต่าง ๆ เป็นกลุ่มๆ พร้อมกับส่งเสียงร้องเรียกโศกนาให้ไปวัดว่า “โมเว็ญโศกนาเอ๋ย ! ๆ” (ตาเอ๋ยเอ๋ยไปวัดนะ)

พิธีสวดมนต์ของพระสงฆ์ในคืนวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 นี้ เป็นการสวดมนต์ที่ยาวมาก มีหลายท่อนหลายตอน เมื่อพระสวดจบในแต่ละตอน ผู้ร่วมในพิธีก็จะกรู้อธิษฐานโศกนาว่า “โมเว็ญโศกนาเอ๋ย ๆ ๆ ...ตายายเอ๋ยไปวัดนะ” เสร็จแล้วพระสงฆ์ก็จะสวดต่อไปอีก เมื่อจบตอนหนึ่งอีกชาวบ้านก็จะร้องเรียกโศกนาอีกว่า “โมเว็ญโศกนาเอ๋ย ๆ ๆ” (ตายายเอ๋ยไปวัดนะ) เมื่อพระสวดจบแต่ละตอน ก็จะมีเสียงร้องเรียกดังกล่าวทุกครั้งไป จนจบการสวดมนต์นั้น เสียงร้องเรียกดังกล่าวเป็นเสียงของผู้ร่วมพิธีมีจำนวนเป็นร้อย ๆ คน ทำให้มีเสียงดังกึกก้องไปทั่ว เมื่อฟังแล้วทำให้คนลูกคิดถึงดวงวิญญาณของโศกนาที่ละชั้นธไปแล้วด้วยความอาลัยเหลือล้น

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

ในสมัยก่อนจะมีญาติโยมไปพักอยู่ที่วัดนับเป็นสิบๆ คน มาจากหลายหมู่บ้าน พวกหนึ่งเป็นรวมกันเป็นกลุ่มๆ ทั้งสาวๆ หนุ่มๆ นั่งเบียดเสียดกันเต็มศาลา บางคนเป็นคนบ้านไกลขับเกวียนมีประทุนมา เทียมด้วยวัว อ้วนสวยงามผูกกะดิ่ง เดินทางมาถึงลานวัดไม่ขาดสาย วัดจึงเต็มไปด้วยผู้คน มีการประโคมเพลงพิณพาทย์ฟังแล้วเกิดความเย็นอกเย็นใจถึงจิตถึงวิญญาณ

หลังพระสวดมนต์จบแล้ว หนุ่ม ๆ ที่มาจากหมู่บ้านต่าง ๆ ก็ส่งสายตาดูหาสาว ๆ บ้างก็พูดจาเกี้ยวพาราสีกัน เมื่อถึงยามดึกพระสงฆ์สวดมนต์จบแล้ว ก็จะมีการร้องเพลงเกี้ยวพาราสีกัน เรียกว่า “เจรียงสินตุง – เจรียงเบ็ด” โดยหนุ่มๆ จะหาไม้ยาวประมาณ 1-2 เมตร นำเชือกมาผูกที่ปลายด้าม แล้วนำขนม หรือ ข้าวต้มมัด ผูกไว้ที่ปลายเชือก ร้องเพลงเกี้ยวสาวแสดงท่าทางประกอบด้วย โดยการเหวี่ยงเบ็ดขึ้นๆ ลงๆ ทั้งร้องทั้งรำ เชิญชวนสาว ๆ ร่วมสนุก ฝ่ายสาว ๆ นั่งรวมกันเป็นกลุ่มหนาแน่น มีคนแก่เป็นหญิงนั่งอยู่ข้างหน้าด้วยเพื่อมิให้เด็ก ๆ เกิดความอาย ทำให้แสดงความพอใจ แล้วก็คว้าเอาเหยื่อข้าวต้ม ดึงเบ็ดมาจากพวกหนุ่ม ๆ เหล่าหนุ่ม ๆ ที่ตกเบ็ดก็ร้องไห้กันเกรียวว่า “เป็นปลาหรือตะเข้หนอที่ดึงเบ็ดของผมลงไปใต้น้ำแล้ว” ว่าแล้วก็ทำเป็นล้วงมือลงไปคลำหา มือนั้นก็ทำเป็นคลำไปหาสาว ๆ ฝ่ายสาว ๆ ร้องกันเกรียวราวด้วยความสนุกสนาน ขณะนั้นคนแก่ คุณป้า คุณน้าที่นั่งอยู่ข้างหน้าหรือใกล้ ๆ กับกลุ่มสาว ๆ ก็ใช้ไม้เคาะนิ้วมือหนุ่ม ๆ หนุ่มๆ ก็ร้องว่า “ถูกถูกหนีบมือแล้ว โอ๊ย ๆ”

เจรียงสินตุงนี้ เป็นการละเล่นที่สนุกสนานมากสำหรับหนุ่ม ๆ สาว ๆ ในสมัยก่อน ทุกคำร้องล้วนเป็นบทกลอนลักษณะล้อเล่นขบขัน ร้องเป็นเพลงร่วมกันทั้งกลุ่ม ทำให้เพลิดเพลินอารมณ์ เกิดความบันเทิงเริงรมย์ร่วมกันจนลืมทุกข์ลืมโศกไปเสียสิ้น การเกี้ยวพาราสีกันของหนุ่มสาวด้วยการเจรียงสินตุงนี้ได้หายสาบสูญไปนานแล้ว

กาลเวลาแห่งราตรีผ่านไปจนถึงเวลาประมาณ 4 พระสงฆ์ก็จะสวดมนต์อีกครั้ง เป็นการสวดมาติกา สวดบังสุกุล (ถวญ) ฝ่ายญาติโยมก็จะนำ “ก้อนเจจโฆณฑา” (กระเชอโฆณฑา) มีขนม ข้าวต้ม ข้าวต้มต่าง เงินทองใส่ในกระเชอ หรือสิ่งอื่นอีกก็ได้ ที่มีทั้งข้าวสาร กระเชอ กระดิ่ง เป็นต้น นำสิ่งเหล่านั้นมาตั้งฟังพระสวดมนต์ด้วย เมื่อพระสวดจบแล้วก็จะนำกระเชอที่มีขนมมนมเนยบรรจุอยู่ไปเทที่ลานหน้าวัด เวลานั้นมักจะมีเด็ก ๆ มาแย่งยึดกันเอาขนมมนมเนย เงินทองเหล่านั้นไป

ในการเซ่นผี (แซนโฆณฑา) ทุกครั้ง จะแผ่ไปถึงดวงวิญญาณของผู้ที่ไร้ญาติด้วย เขาก็จะนำอาหาร ข้าวสารมาห่อด้วยกระดาษหรือใบไม้ แล้วโยนออกไป บอกกล่าวให้ผีที่ไม่มีญาติพากันมาเสพเสวยอาหาร ถือเป็นการแสดงเมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณต่อสรรพสัตว์ที่ไร้ญาติอีกด้วย

เมื่อถึงเวลาเย็นของวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 นั้น ลูกหลานจะนำกาบกล้วยมาทำเป็นเรือสำเภา นำทั้งข้าวปลาอาหาร ขนมต่าง ๆ ใส่ลงไปในเรือ แล้วนำเรือไปลอยน้ำไปตามลำแม่น้ำ หรือห้วยหนอง โดยบอกกล่าวให้โฆณฑาได้กลับไปยังยมโลกคืน เป็นอันเสร็จพิธีแซนโฆณฑาในบุญเบ็ญธมแต่เท่านี้

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

ในปัจจุบันมีข้าวกระยาสารที่ทำด้วยข้าว ถั่ว น้ำตาล ดังที่เราเห็นกันอยู่ทั่วไป แต่ตั้งแต่อดีตกาลมาแล้ว ชาวบ้านไม่เคยทำข้าวกระยาสารประกอบพิธีอย่างนี้ ข้าวกระยาสารจึงถือว่าเป็นประเพณีติดมาจากถิ่นอื่น ตามประเพณีของชาวไทยเชื้อสายเขมร จะใช้ขนมต่อไปนี้ คือ

1. ข้าวต้มมะพร้าว โดยนำใบมะพร้าวอ่อน ๆ มาห่อข้าวเหนียว มีกล้วยสุกเป็นไส้ คละข้าวเหนียวด้วย ถั่ว มะพร้าวขูด เกลือ บางแห่งทำข้าวต้มโดยใช้เนื้อหมูเป็นไส้ ข้าวเหนียวคละด้วยถั่ว มะพร้าว เกลือ เช่นกัน แล้วห่อด้วยใบมะพร้าวอ่อน แล้วมัดให้แน่น

2. ข้าวต้มต่าง โดยจะนำเปลือกนุ่นมาเผาเอาขี้เถ้ามาแช่น้ำ ทิ้งให้น้ำตกละกอน เอาแต่น้ำที่ใสแล้วนำข้าวเหนียวมาแช่ในน้ำต่าง ห่อด้วยใบกล้วยเป็นรูปเหลี่ยมผูกกันเป็นพวง นำไปต้มให้สุก เวลารับประทานต้องจิ้มกับน้ำตาลทำให้มีรสหวานอร่อย

3. ข้าวต้มหนึ่ง เรียกว่า ข้าวต้มมัด

นอกจากนี้ยังมีขนมอื่น ๆ ประกอบ มีทั้งอาหารเป็นเนื้อเป็นปลาอีกด้วย

งานบำเพ็ญบุญทางศาสนา

งานบุญถือบิณฑิในกัมพูชานั้น มักเป็นช่วงฤดูฝน และฝนตกทุกวัน พระสงฆ์ที่เข้าจำพรรษาทุกวัดอารามได้รับความลำบากเป็นอย่างมากในการออกโคจรบิณฑิไปตามหมู่บ้าน อีกทั้งบางวัดหรือบางหมู่บ้านน้ำท่วม ชาวบ้านอุบาสก อุบาสิกาพุทธบริษัทเห็นว่าเพื่อความสะดวกแก่พระภิกษุสงฆ์ จึงได้ตกลงกันจัดแจงทำพิธีบุญถือบิณฑินี้เป็นเวลา 14 วัน นับตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 ในระยะเวลาดังกล่าวพระสงฆ์จะมีจังหันสำหรับฉันพร้อมในวัดโดยไม่ต้องออกบิณฑิไปตามหมู่บ้าน โดยมีคุณยายผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีเหย้าเรือนอยู่รอบวัดมีลูกหลานจัดหาข้าวสาร อาหารปลาหรือเนื้อ รวมทั้งผักผลไม้ต่าง ๆ ให้ ท่านจะพากันมานอนที่วัดตั้งแต่วันถือบิณฑิวันที่ 1 จนกระทั่งถึงวันภจุมเบ็ญ และเป็นผู้จัดแจงหุงข้าวทำกับข้าวถวายจังหันพระเสร็จสรรพและเป็นอาหารถวายพระที่มีรสอร่อยด้วย ช่วงเวลาดังกล่าวบรรยากาศในวัดจะมีผู้คนมาร่วมทำบุญจำนวนมากทั้งวันทั้งคืน เวลากลางคืนจะมีการจัดพิธีสวดมนต์ แล้วจะนิมนต์พระธรรมกถึกหนึ่งองค์แสดงพระธรรมเทศนามหาชาติหลังจากที่พระเทศน์จบแล้ว มักจะมีการแสดงการละเล่นต่างๆ เช่น อาไย ยี่เก ละคร เป็นต้น เป็นการประกอบงานบุญบิณฑิตั้งแต่วันเริ่มต้นไปจนถึงวันสุดท้าย

ในเวลาเช้ามีด ประมาณเวลา 04.00-05.00 น. พระสงฆ์จะสาธยายธรรมสดับปกรณ์พระอภิธรรม โดยสวดเป็นทำนอง พร้อมกันนี้คุณยายผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะออกไปแห่ข้าวบิณฑิรอบพระวิหาร โดยมีการตีกลองใหญ่เป็นจังหวะ “ตุง ตุง ตุง ตุง” ประกอบการแห่ข้าวบิณฑิด้วย คุณยายผู้เฒ่าผู้แก่ถือจานข้าวบิณฑิและวางก้อนข้าวบิณฑิตามกำแพงเขื่อนรอบพระวิหาร พร้อมกับกล่าวเชื้อเชิญวิญญาณของโอรุณาที่พลัดไปเกิดเป็นเปรต อสุรกาย ให้มารับประทานอาหารคือข้าวบิณฑินี้ให้อิ่มหนำ และขอให้ช่วยชัยพรแก่ลูกหลานได้มีความสุขความเจริญต่อไป จะมีการแห่และวางข้าวบิณฑิรอบพระวิหาร 3 รอบ ก็จบพิธีในตอนเช้า พิธีแห่ข้าวบิณฑิจะทำทุกวันตลอดวันการถือบิณฑิจนกระทั่งถึงวันภจุมเบ็ญ

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

ผดุงรักษาวิถีของครอบครัว

เยี๓ บั๓ (2007, ๓๓๓) กล่าวว่ ในสมัยพระนครมีการทำบุญวันภ๓บิ๓นี้เพื่ออุทิศกุศลผลบุญให้แก๓โ๓นตาและอุทิศให้แก๓ว้รชนที่ได๓ละชีวิตในการสงครามป้องกันแผ่นดินด้วย ทั้งพระมหากษัตริย์ นาหมื่นมุขมนตรีและประชาราษฎรได้จัดงานบุญนี้อย่างยิ่งใหญ่

งานบุญภ๓บิ๓ (บุญภ๓บิ๓) วันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 จัดเป็นวันภ๓บิ๓ (ภ๓บิ๓) ๓-ภ๓บิ๓ (รวบรวมกัน), บิ๓-บิ๓ (กั๓นข้าว) ในวันดังกล่าวนี้ เป็นวันที่มหาชนชายหญิงทั้งเด็กและผู้ใหญ่ทั่วทั้งประเทศกั๓พวจะพากันไปทำบุญที่วัด ด้วยสีหน้าแววตาที่มีความสุขสดชื่น เต็มไปด้วยความเชื่อเต็มเปี่ยมต่อพระพุทศาสนา เชื่อบุญ เชื่อบาป เชื่อผลกรรม แต่ละคนจะสวมใส่เสื้อผ้าใหม่ ๆ สวยงามพากันหาข้าวปลาอาหาร ขนม ข้าวต้ม ขนมข๓ง ข้าวต้มต่าง ที่แต่ละคนทำมาไปพระสงฆ์ที่วัดในหมู่บ้านของตน วันนี้วัดทุกวัดทั่วทั้งประเทศจะมีอุบาสก อุบาสิกา มหาชนมารวมกันคั๓คั๓ง ทำให้บรรยากาศในวัดคั๓คั๓สดชื่นอย่างยิ่ง เสียงบรรเลงเพลงพิณพาทย์ และเพลงประเพณีไพเราะเสนาะโสด ทำให้เกิดความเฝ๓นอกเฝ๓นใจเปลิดเปลินไปกับบรรยากาศในวัดเกินจะประมาณ

การทำบุญภ๓บิ๓จัดเป็นบุญใหญ่วันสุดท้ายหลังจากที่ถือบิ๓กันมาตลอดครึ่งเดือน เป็นการพระเคนถวายอาหารสำรับกับข้าวแด่พระสงฆ์ในตอนเช้า และถวายอาหารเพลเป็นมือที่สอง จัดเป็นการทำบุญตักบาตรใหญ่เป็นพิเศษ พระสงฆ์จะสวดบังสุกุลอุทิศบุญกุศลแก๓ดวงวิญญาณของโ๓นตา บุพการีที่ละชั้นธไปแล้ว และขอพรสรรพสาธุการ ความสุขความเจริญให้แก๓ลูกหลานญาติวงศ์ เวลาบ่ายจะจัดแสดงธรรมเทศนา ๓ ธรรมาสน์ ตามประเพณีทางพุทศาสนา ต่อมาพิธีภ๓บิ๓ที่วัดก็จะจบลง โดยพุทบริษัททั้งหลายพากันกลับบ้านของตน เพื่อเตรียมพิธีแซนโ๓นตากั๓นทุกหลังคาเรือน

แต่ละครอบครัวจะจัดเตรียมธง (เป็นเครื่องหมายแทนดวงวิญญาณของโ๓นตา) และข้าวบิ๓ที่เป็นของจำเป็นในการประกอบพิธี ชาวเขมรมีความเชื่อเกี่ยวกับดวงวิญญาณมาแต่โบราณกาล จึงเกิดประเพณีแซนโ๓นตามาตั้งแต่อดีตกาลจนมาถึงปัจจุบัน เมื่อถึงวันแซนโ๓นตาแต่ละครอบครัวจะทำความสะอาดบ้านเรือนเพื่อรอรับโ๓นตาเหมือนกับที่เขาเตรียมต้อนรับผู้หลักผู้ใหญ่ที่มีเกียรติเช่นกัน ในห้องจะจัดการปูเสื่อหรือปูพรมใหม่ ๆ และจัดอาหาร ขนม เช่น ข้าวต้ม ข้าวต้มต่าง ขนมข๓ง ผลไม้ จัดไว้ในถาดตามประเภทอาหาร บนอาหาร ขนมมนมเนยเหล่านั้นจะปักธงระเซ้เล็ก ๆ อันเป็นเครื่องหมายดวงวิญญาณของโ๓นตา จัดดอกไม้ใส่แจกันสวยงาม และมีที่สำหรับจุดธูปเทียนสำหรับไหว้ จะนำใบกล้วยห่อข้าวสารและห่อเกลือเป็นห่อเล็ก ๆ จัดเป็นเสปียงสำหรับการเดินทางไกลของโ๓นตาเวลากลับยังยมโลก ลำดับต่อมาอีกจะจัดข้าวสุก แกง ลั๓นพิเศษหลายอย่าง เช่น ขาหมู ผัด แกง จั๓ฉ่าย ไก่ต้ม ฯลฯ อีกถาดหนึ่งจัดข้าว 5 จาน มีตะเกียบกับน้ำบริสุทธิ์ น้ำชา น้ำส้ม สุรา ของพิเศษอีกอย่างคือ หมากพลู บุหรี่ เทียน ธูปและหมากธรรม

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

เวลาประมาณ 5 โมงเย็น เป็นช่วงเวลาที่วัวควายเข้าคอกต้องตามประเพณีแต่โบราณมา เป็นเวลาที่จะประกอบพิธีแซนโฎนตา โดยการเชิญผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน 3 หรือ 4 คน ที่มีประสบการณ์ในพิธีแซนโฎนตา หรือเป็นผู้ที่มีฝีมือในการพูดจาเรียกขานดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ให้มาเป็นผู้จัดแจงพิธีเช่นตามลำดับดังนี้ ผู้เฒ่าที่มีวัยวุฒิสูงสุดบอกให้เจ้าบ้านจัดรูปเทียนสว่างไสว แล้วเริ่มพิธีเช่นไหว้โดยบอกกล่าวว่า

“โอ ! พระเดชะเอย วันนี้เป็นวันดี เวลาดี เหมือนตัวสัตว์ตฤตุ ลูกหลานทั้งหลาย ได้จัดอาหารโภชนาอาหาร ขนมนมเนย ของหวาน ของคาว มากมายพร้อมพร้อม เพื่อต้อนรับปู่ ย่า ตา ยาย ญาติกาทั้ง 7 ชั้น ขออัญเชิญให้ท่านทั้งหลายมาเสพเสวย ให้มีอันนำสำราญ แล้วขอปู่ ย่า ตา ยาย อวยชัยให้พรสรรพสาธุการให้แก่ลูกหลาน ให้มีความสุขสบาย ทำมาหากินเจริญรุ่งเรืองร่มเย็นเป็นสุข ร่ำรวยเงินทองไหลมาเทมา มีข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ พร้อมช่วยกำจัดปัดเป่าอุปัทวันตรายความจัญไร ชั่วร้าย ปัดเป่าความเจ็บไข้ทั้งคนและสัตว์ ให้มีความสุขสบายตลอดไป”

(เบญจ บัญญ, (2007, ๑๓๓) ๒๗๑)

เมื่อกล่าวเช่นสรวงได้สองจบแล้ว เขาก็จะหยิบข้าว อาหาร ขนมนมเนยแต่ละอย่างๆ ใส่ในใบกล้วย รดน้ำ รดสุรา ส่งให้แก่ดวงวิญญาณของโฎนตา ผู้เฒ่าจะกล่าวคำเช่นโฎนตาทำนองเดียวกันนี้เป็นหน้าที่สาม โดยหยิบข้าวปลาอาหาร ขนมนมเนยมาวางในใบตองกล้วย รดน้ำ รดสุราลงไปเหมือนครั้งที่สอง เมื่อกล่าวเช่นสรวงจบแล้วจะทิ้งเวลาอีกกะประมาณว่ารูปที่จุดไว้ไหม้ได้กึ่งกลางก้านหรือไหม้หมดทั้งก้าน แล้วก็ยกของเช่นไหว้ทั้งหมดนั้นมารับประทานร่วมกัน (ยกเว้นเฉพาะข้าวต้มผลไม้พิเศษบางประเภท หมากพลู บุหรี่ ที่ต้องตั้งไว้เช่นดวงวิญญาณตลอดคืนจนถึงรุ่งเช้า) ระหว่างรับประทานอาหารเหล้ายาปลาบั้ง อาจมีการร้องรำทำเพลงด้วยกัน สนุกสนานไปจนถึงเที่ยงคืนหรือตลอดไปถึงรุ่งเช้าก็มี ในคืนดังกล่าวจะมีเสียงร้องรำทำเพลง เสียงดุริยดนตรี สนุกสนานกันไปทั้งหมู่บ้าน จัดเป็นโอกาสแห่งการได้พักผ่อนสนุกสนานกันของชาวไร่ชาวนาในชนบทที่เป็นช่วงเวลาบุญจุมเบ็ญและพิธีแซนโฎนตา หลังจากที่เหน็ดเหนื่อยการทำให้ทำนาที่แสนหนักในระยะเวลาหลายเดือนที่ผ่านมา

นอกจากนี้ ชาวเขมรมีความเชื่อว่า หลังจากที่โฎนตาได้เสพเสวยข้าวปลากระยาหารที่ลูกหลานได้จัด เช่นไหว้จนอันนำสำราญแล้ว โฎนตาก็จะพักผ่อนอยู่ในบ้านกับลูกหลานเป็นเวลาหนึ่งคืน ชาวเขมรจะมีความรู้สึกในวันคืนดังกล่าวเสมือนจะเห็นปู่ ย่า ตา ยาย ผู้ล่วงลับไปแล้วมาอยู่ใกล้ๆ ตัว ด้วยความรู้สึกดีใจพอใจ เต็มเปี่ยมด้วยความระลึกนึกถึงลูกหลาน

เมื่อถึงรุ่งเช้าพ่อผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจะใช้ให้ลูกให้เอากาบกล้วยความยาวประมาณ 70-80 ซม. มาทำเป็นเรือ โดยแบ่งข้าวบิณฑ์ ขนมนมเนย อย่างละนิดอย่างละหน่อย รวมทั้งห่อข้าวสาร ห่อเกลือ และห่อ

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

หมากพลู บุหรี่ เป็นห่อเล็กๆ ใส่ลงไปในเรื่อง จุดรูปเทียนเสียบบนอาหารเหล่านั้น พร้อมทั้งธงจะเข้ฝั้นเล็กๆ อันเป็นตัวแทนของดวงวิญญาณโศกเศร้าเสียใจไปทั่วเรือและท้ายเรือด้วย เมื่อจัดอาหารการกินดังกล่าวลงในเรือเสร็จสรรพแล้ว จะมีการเซ่นไหว้เป็นครั้งสุดท้ายโดยจุดรูปเทียนและกล่าวเซ่นไหว้ว่า

“โอ ! พระเดชพระคุณอันมีค่าสูงยิ่ง ดวงวิญญาณโศกเศร้า ญาติกาทั้ง 7 ชั้นที่ได้มา เยี่ยมยามและสนุกสนานกับลูกหลานเป็นเวลา 15 วันที่ผ่านมา ได้มารับประทาน อาหาร ที่ลูกหลานได้จัดเซ่นไหว้ถวายจนอิ่มหนำสำราญแล้ว บัดนี้ได้เวลาที่จะต้อง กลับคืนบ้านแล้ว ขอให้เหลียวหลังอวยชัยให้พรลูกหลานให้มีความสุขความเจริญ ทำมาหากินร่ำรวยปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ใดๆ ลูกหลานของสงฆ์โศกเศร้าเดินทาง กลับโดยทางเรือ ขอให้เดินทางกลับถึงภูมิลำเนาของโศกเศร้าโดยสวัสดิภาพเถิด”

(เย็บ ๒๕๓๓, ๒๐๐๗, ๒๖๖-๒๗๓)

เมื่อทำพิธีดังกล่าวเสร็จแล้ว พ่อแม่จะบอกให้ลูกหลานนำเรือไปลอยที่แม่น้ำ ห้วยหนอง คลอง บึงที่อยู่ใกล้หมู่บ้าน เวลาดังกล่าวจะมีบรรยากาศเงียบเหงาด้วยความรู้สึกอาลัยที่โศกเศร้าต้องเดินทางจากไป ลูกหลาน เมื่อได้ลอยเรือไปในสายน้ำแล้ว มีความรู้สึกสบายอกสบายใจยกมือไหว้โศกเศร้า พุดจาล้อกันเล่นด้วย สนุกสนานว่า เรือของโศกเศร้าเราแล่นเร็วกว่าเรือลำอื่น ๆ เมื่อเห็นเรือไปสุดสายตาแล้วก็พากันกลับบ้าน บอกกล่าวแก่พ่อแม่ของตัวว่า ได้ส่งโศกเศร้ากลับไปสู่ภูมิลำเนาคืนโดยสะดวกสบายแล้ว

จุดร่วมของความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณบรรพบุรุษ

จากการสังเคราะห์จากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาเขมรชาวไทย และ ชาวกำพูชาทั้งที่อาศัยอยู่ในต่างจังหวัดและในเมืองหลวง (พนมเปญ) จะพบว่าพิธีบุญถือบิณฑิณี ชาวเขมรทั้งสองแผ่นดินยังคงรักษาไว้ ดังนี้

1. พิธีกรรมแสดงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษ

สารภี ขาวดี (2559, น. 131-163) ชาวไทยเชื้อสายเขมรจังหวัดสุรินทร์ ได้ศึกษาการสืบทอดและการ ดำรงอยู่ของงานบุญ/ประเพณีแซนโศกเศร้า หรือ “บ็อน (แค) เบ็ญ” ในชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมรปัจจุบันของ หมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พบแก่นคิดสำคัญว่า ประเพณีดังกล่าว เกิดขึ้นและดำรงอยู่ โดยมีฐานความเชื่อความมีอยู่ของดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ทั้งเชื่อว่า ดวงวิญญาณของ บรรพบุรุษมีอำนาจในการให้ทุกข์ให้โทษแก่ผู้ยังมีชีวิต คอยผลักดันให้ลูกหลานชาวไทยเชื้อสายเขมรช่วยกัน รักษาและสืบทอดประเพณีนี้ที่มีมาแต่โบราณนี้ให้คงอยู่ ขณะที่ สุชาติ ลิ้มบี (2560, น. 114-132) ได้ลงพื้นที่ ศึกษาประเพณีพื้นที่ฝั่งกำพูชา โดยการสังเกตพิธีกรรมและสัมภาษณ์บุคคลชาวกำพูชาที่จังหวัดบ็อนเตียย เมียนเจีย (บ้านทวยมีชัย) และจังหวัดบัตฎ็อมบอง (พระตะบอง) ได้พบความเชื่อที่สอดคล้องกัน คือชาวเขมรฝั่ง

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

กัมพูชา มีความเชื่อว่า วิญญาณของบรรพบุรุษยังคงวนเวียนคุ้มครองลูกหลาน ปีหนึ่งวิญญาณจะได้รับอนุญาตให้กลับมาเยี่ยมเยือนโลกมนุษย์ หน้าที่ของลูกหลานจะต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้เป็นการขอบคุณ

2. ความเข้มแข็งของครอบครัว

นอกจากเป็นประเพณีที่แสดงถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษแล้ว อาจเป็นอุบายของคนโบราณที่ส่งต่อมายังรุ่นหลังให้ญาติพี่น้องวงศ์ตระกูลได้กระทำพิธีร่วมกัน เพื่อความรักความสามัคคีของวงศ์ตระกูล สมพงษ์ ตีล้อม (2556, น. 59) ผู้เฝ้าสังเกตประเพณีดังกล่าวทั้งในชุมชนของตน และการไปศึกษายังพื้นที่ฝั่งกัมพูชา ยืนยันว่า “นอกจากเป็นพิธีกรรมเพื่อแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษแล้ว ยังเป็นการสร้างเสริมความเป็นปึกแผ่นของครอบครัวด้วย” กล่าวคือ การแซนโหม้นตานี้เป็นหน้าที่ของสายเลือดในครอบครัว

3. การผสมผสานการนับถือผีกับการนับถือพุทธ

จุดร่วมสำคัญของประเพณีถือบุญนี้ หรือ แซนโหม้นตานี้ ชาวเขมรทั้งสองฝั่ง ต่างเชื่อว่า การเชื่อมความเคารพระหว่างลูกหลานกับวิญญาณของบรรพบุรุษ คือ พระสงฆ์ กล่าวคือ คำสวดผ่านพระสงฆ์ถือเป็นพลังให้พิธีกรรมประสบผลสำเร็จ จึงต้องอุทิศส่วนกุศลให้ผีบรรพบุรุษผ่าน “พิธีกันซ็อง” (กันสงฆ์) คำว่า กัน แปลว่า ถือ ปฏิบัติ ส่วนคำว่า ซ็อง คือ สงฆ์ เนื่องจากช่วงแซนโหม้นตาอยู่ในช่วงเข้าพรรษาและเป็นฤดูฝน ชาวบ้านจึงมักนำภัตตาหารไปถวายถึงวัด นัยหนึ่งก็เพื่อให้วิญญาณของโหม้นตาที่อาศัยอยู่ในวัดนั้นได้รับอาหารทุกวันด้วย

จะเห็นได้ว่า ชาวเขมรทั้งฝั่งประเทศไทยและฝั่งกัมพูชา มีวิถีปฏิบัติที่คล้ายคลึงกัน อาจมีรายละเอียดปลีกย่อยที่ต่างกันบ้าง ที่น่าสังเกตคือ ในกัมพูชานั้น ไม่ปรากฏการใช้กระยาสารทาเช่นไหว้ แต่ชาวเขมรในประเทศไทยมีการใช้กระยาสารทาในการแซนโหม้นด้วย หากพิจารณาถึงสังคม อาจกล่าวได้ว่า กระยาสารทนั้นเป็นสัญลักษณ์ของผลผลิตทางการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ การเก็บพืชผลครั้งแรกมาทำบุญเสมือนเป็นการเสริมสิริมงคลแก่พืชผลในไร่นา ซึ่งก็สอดคล้องกับวิถีชนบทไทย ทั้งพิธีส่วนที่เป็นการนำกาบมะพร้าวหรือกาบกล้วยมาอุปโลกน์เป็นเรือส่งวิญญาณ ก็มีการปรับเปลี่ยนตามสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย ดังที่ สงบ บุญคล้าย (สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2558) กล่าวถึง บางพิธีที่ต้องปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมของพื้นที่และยุคสมัย กล่าวว่า “บ้านผมในตำบลตระแสง อำเภอเมืองสุรินทร์ ไม่มีแม่น้ำผ่าน จึงไม่มีธรรมเนียมลอยเรือแล้ว” ซึ่งเช่นกับหลายๆ พื้นที่ของชาวเขมรถิ่นไทย ที่อยู่ต่างที่ต่างถิ่น ก็ต้องปรับปรนตามสภาพแวดล้อม อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องวิญญาณของบรรพบุรุษของชาวเขมรถิ่นไทย แม้อาจจะจางลงสำหรับคนรุ่นใหม่ แต่กวีวิธีการที่จะให้ประเพณีอันแสดงความกตัญญูต่อบุรุษอยู่คงอยู่ ทั้งยังมีความพยายามที่รักษาประเพณีให้เป็นแบบดั้งเดิมในบางชุมชน เช่น หมู่บ้านปรือเกียน จังหวัดสุรินทร์ และชุมชนเขมรอื่น ๆ ที่ยังคงรักษาสาระสำคัญของประเพณีแบบโบราณ ทั้งนี้เพราะชาวเขมรถิ่นไทยยังเชื่อเรื่องบุญกรรมที่นำสุขทุกข์แก่มนุษย์หลังความตาย มีสำนึกเรื่องความกตัญญูต่อบุรุษที่พึงกระทำต่อบรรพบุรุษ ทั้งผีบรรพบุรุษถือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวเขมรอีกประการหนึ่งด้วย

จุดต่างทางอุดมการณ์: จากคุณค่าทางจิตวิญญาณสู่มูลค่าทางเศรษฐกิจ

แม้จะมีจุดร่วมในเรื่องความเชื่อที่ฝังแน่นกับการนับถือผีบรรพบุรุษของชาวเขมรของทั้งฝั่งประเทศไทย และราชอาณาจักรกัมพูชา อย่างไรก็ตาม เมื่อโลกทั้งโลกถูกขับเคลื่อนด้วยแนวคิดเรื่องโลกาภิวัตน์ (globalization) การที่ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลกันเพียงใดสามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ หรือได้รับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วกว้างขวางเสมือนอยู่ใกล้กัน โดยผ่านระบบสื่อสารที่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ผนวกกับแนวคิดเศรษฐกิจทุนนิยม (capitalism) อุตสาหกรรมและวิธีการผลิต โดยมีเป้าหมายเพื่อทำกำไรในเศรษฐกิจแบบตลาด เปิดทางให้ธุรกิจอุตสาหกรรมขยายขอบเขตแสวงหากำไร รุกล้ำข้ามพรมแดนเปลี่ยนแปลงความคิดความเชื่อดั้งเดิม จากการตระหนักในเชิงคุณค่าทางจิตวิญญาณไปสู่การสร้างให้เกิดมูลค่าทางวัตถุ เพื่อบรรลุถึงผลกำไร จากวิถีปฏิบัติต่อความเชื่อและศรัทธาของชุมชน ถูกทำให้กลายเป็นสินค้ากระตุ้นการซื้อขาย ในนามของคำว่า “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” พิธีบุญถือบิณฑิ์ของชาวเขมรถิ่นไทยก็มีอาจต้านทานแนวคิดโลกาภิวัตน์และแนวคิดเศรษฐกิจทุนนิยมเป็นตัวปลูกเร้า ที่มีแก่นคิดสำคัญคือ “ใครมีเมีย ยาว สาวได้สาวเอา” ได้ พิธีบุญถือบิณฑิ์ของชาวเขมรถิ่นไทย จึงถึงจุดเปลี่ยน จากวิถีบูชาผีบรรพบุรุษ กลายเป็นการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

1. “พิธีบุญถือบิณฑิ์” ชาวเขมรถิ่นไทย : ประเพณีที่กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

ประเพณีบุญถือบิณฑิ์ที่กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ที่แสดงภาพได้ชัดเจนมากนั้น ขอยกกรณีศึกษา 2 กรณี ได้แก่ งานเทศกาลประเพณีแซนโถงตา อำเภอบุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ และ งานประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษประจำปี จังหวัดสุรินทร์ ดังนี้

1.1 งานเทศกาลประเพณีแซนโถงตา อำเภอบุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

การศึกษาของ เมธาวิ ศิริวงศ์ (2556) เรื่อง ประเพณีประดิษฐ์กับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษา งานเทศกาลประเพณีแซนโถงตา อำเภอบุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ทำให้ได้ภาพชัดเจนว่า นโยบายของประเทศไทยที่ขนานรับกับบริบทโลกาภิวัตน์ ทุนนิยม การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ กล่าวคือ เมื่อจอห์น ฮอว์กินส์ (John Howhins) ได้เขียนหนังสือชื่อ The Creative Economy ในปี 2001 จึงเป็นที่มาของคำว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่ขยายความหมายของคำว่า สร้างสรรค์ กว้างขวางไปมาก กล่าวคือ เป็นแนวคิดในการสร้างความเจริญเติบโต และการพัฒนาการทางเศรษฐกิจโดยใช้สินทรัพย์ที่เกิดจากการใช้ความคิดเชิงสร้างสรรค์ ทำให้เกิดการสร้างรายได้ สร้างงานและสร้างรายได้จากการส่งออก ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการส่งเสริมกิจกรรมทางสังคม สนับสนุนความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเป็นการพัฒนาที่พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วย และแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจสร้างสรรค์ระดับโลก ประเทศไทยจึงนำไปสู่การกำหนด “แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550-2559 เป็นนโยบายสนับสนุนและส่งเสริม “การนำทุนทางวัฒนธรรมไปเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ อันเป็นผลให้เกิดปรากฏการณ์ การสร้างสรรค์สินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล รวมถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นการสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ (ศิริพร ฌ กลาง, 2559, น. 31-34)

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

เมธาวิ ได้ให้รายละเอียดว่า อำเภอชูชันห์ เป็นอำเภอหนึ่งอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัดศรีสะเกษ เป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มชาวเขมรถิ่นไทยอาศัยอยู่จำนวนมาก ได้ริเริ่มให้มีการจัดงานประเพณี “แซนโฎนตาชูชันห์” ขึ้น โดยนโยบายของอำเภอ และการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ชุมชน ท้องถิ่นในอำเภอชูชันห์ ตั้งแต่ ปี 2544 ลักษณะของงานของกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การแต่งกายพื้นบ้าน การแสดงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น การสาธิตวิถีชีวิตชุมชน ฯลฯ การจัดงานประเพณีดังกล่าว ดำเนินการต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน ทั้งมีการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมให้มีความยิ่งใหญ่อลังการเพิ่มมากขึ้น

ภาพที่ 1 พิธีรำลึกพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน (ตากะจะ) อำเภอชูชันห์ จังหวัดศรีสะเกษ
ที่มา : สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอชูชันห์ (6 ตุลาคม 2564)

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

ภาพที่ 2 เครื่องเซ่นไหว้ผีวิญญาณบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ
ที่มา : สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอชุมชน (6 ตุลาคม 2564)

ปี 2552 ได้เปลี่ยนชื่องานเป็น “งานรำลึกพระยาไกรภักดี ประเพณีแซนโฎนตา บูชาหลักเมือง ลือเลื่องกล้วยแสนหวี” ในปี 2552 เพื่อระลึกถึงคุณความดีของเจ้าเมืองผู้สร้างเมือง และเผยแพร่ของดีเมืองชุมชนในเวลาเดียวกันด้วย

จะเห็นได้ว่า งานประเพณีที่แต่เดิมจะประกอบพิธีเฉพาะในครอบครัวและชุมชนเท่านั้น กลายเป็นงานที่จัดโดยหน่วยงานของรัฐ ทั้งนี้เพราะมีจุดประสงค์ที่เพิ่มเติมเข้ามาคือ นอกจากเป็นการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมประกอบพิธีกรรมเซ่นไหว้บรรพบุรุษตามความเชื่อที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษแล้ว ยังใช้ประเพณีดังกล่าว เป็นเครื่องมือโดยการตั้งวัตถุประสงค์ในข้อสุดท้ายว่า เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว และเพื่อส่งเสริมความรักความสามัคคีของชาวอำเภอชุมชน ทั้งในงานเทศกาลนี้เปิดโอกาสให้ชุมชนต่าง ๆ ได้นำสินค้าทางการเกษตร รวมทั้งผลิตภัณฑ์ชุมชน “ของดี” เข้ามาจำหน่ายในงานด้วย

อาจกล่าวได้ว่า พิธีบุญถือบิณฑิ หรือ แซนโฎนตาของอำเภอชุมชนในปัจจุบัน พลวัตขึ้นจากพิธีที่ทำกันเฉพาะในครอบครัวของชาวเขมรถิ่นไทย สู่อประเพณีประติษฐ์ที่สร้างขึ้นและผลิตซ้ำในนามของการอนุรักษ์วัฒนธรรม และกลายเป็นสินค้า กลายเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นเศรษฐกิจของชาวชุมชน กระทั่งกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กล่าวคือ ในปี 2554 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จังหวัดสุรินทร์ ร่วมกับ

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

นิตยสาร PHOTOTACH ได้จัดกิจกรรม “มหัศจรรย์ อีสานหน้าฝน” ระหว่างวันที่ 22-25 กันยายน 2554 พนักงานท่องเที่ยวไปเดินทางตามรอยเส้นทางอารยธรรมอีสานใต้ 3 จังหวัด คือ บุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ “แซนโหมินตา” ของชาวเขมรอำเภอขุขันธ์ คือเป้าหมายสำคัญแหล่งหนึ่งในการท่องเที่ยวครั้งนั้น หลังจากนั้นก็มี การประชาสัมพันธ์ผ่านหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ช่องต่าง ๆ ทั้งสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งเข้ามาถ่ายทำรายการสารคดี และศึกษาวิจัย งานประเพณีแซนโหมินตาได้รับการประชาสัมพันธ์ในวงกว้าง ผู้คนจากถิ่นต่าง ๆ เริ่มให้ความสนใจและเข้ามาเที่ยวชมประเพณีดังกล่าวมากขึ้น ๆ (เมธาวิ ศิริวงศ์, 2556, น.73)

1.2 งานประเพณีแซนโหมินตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี จังหวัดสุรินทร์

จังหวัดสุรินทร์ ถือเป็นจังหวัดที่ประชากรชาวเขมรถิ่นไทยอาศัยอยู่หนาแน่นมากที่สุดในอีสานใต้ แม้แต่ในตลาดสดในเมืองสุรินทร์ และในสำนักงานต่าง ๆ ผู้คนก็สื่อสารกันด้วยภาษาเขมร การแสดงออกเชิงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์มีลักษณะคล้ายกับกรณีอำเภอขุขันธ์ แต่จังหวัดสุรินทร์ทำในนามของจังหวัด ส่วนชุมชนมีฐานะเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดศรีสะเกษ เท่านั้น ดังนั้น ลักษณะการจัดงานของจังหวัดสุรินทร์จึงยิ่งใหญ่ เพราะมีเจ้าภาพที่มีอำนาจในการสั่งการมากกว่า ดังนี้

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สุรินทร์ เป็นเจ้าภาพใหญ่จัดงาน ตั้งชื่องานว่า “งานประเพณีแซนโหมินตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี “เพื่ออนุรักษ์ในประเพณีดั้งเดิมของชาวสุรินทร์ ถึงความกตัญญูทวดที่ต่อผู้มีพระคุณผู้ล่วงลับไปแล้ว ของจังหวัดทั้งในอดีตและปัจจุบันพร้อมกัน พร้อมทั้งส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดสุรินทร์”

บริเวณที่จัดงานนั้น ใช้อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง มีผู้บริหารสูงสุดของจังหวัด คือผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ เป็นประธานเปิดงาน ในพิธีมีการทำบุญแด่พระสงฆ์ การเซ่นไหว้บรรพบุรุษ (แซนโหมินตา) ทั้งนี้ จังหวัดได้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ และหน่วยงานต่าง ๆ ด้วย

ภาพที่ 3 เครื่องเซ่นในประเพณีแซงโกลงตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์
ที่มา: (สยามรัฐ, 14 กันยายน 2563)

ภาพที่ 4 ขบวนแห่พิธีเปิดประเพณีแซงโกลงตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์
ที่มา: (สยามรัฐ, 14 กันยายน 2563)

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

จะเห็นได้ว่า การจัดงานประเพณีดังกล่าว สร้างความหมายกว้างกว่า ความกตัญญูต่อวิญญาณบรรพบุรุษในครัวเรือนสู่วิญญาณของผู้สร้างบ้านเมือง คือ “พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง” โดยเชื่อว่า แม่เจ้าเมืองดังกล่าวจะล่องลับไปนานมาแล้ว แต่วิญญาณยังคงวนเวียนรักษาเมือง ซึ่งนอกจากมีจุดมุ่งหมายแสดงในการอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์แล้ว ยังมีจุดประสงค์ที่พ่วงท้ายคือ **ส่งเสริมการท่องเที่ยว** มีนัยเหมือนจะให้ผู้ที่เดินทางมาท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์มีสัมมาคารวะในการมาอยู่อาศัยกับคนในท้องถิ่น อีกทั้งยังมีกิจกรรมเสริมงานอื่นๆ เช่น การประกวดจัดโต๊ะเครื่องเช่นไหว้ตามประเพณีแซนโฎนตา การแลกเปลี่ยนศิลปะพื้นฐานระหว่างชุมชน

นอกจากนี้ จังหวัดสุรินทร์มีเพียงจะจัดงานให้ใหญ่โตลงการระดับจังหวัดเท่านั้น ยังปรากฏในระดับชุมชนย่อยๆ ต่างๆ อีกด้วย ที่สะท้อนผ่านการศึกษาวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัยในท้องถิ่น โดยได้สร้างสรรค์ศิลปะพื้นบ้านเพื่อเสริมความเป็นสิริมงคล ลักษณะเหมือนการสร้างใหม่ กล่าวคือ วิลาวัณย์ ประवासุข คณิงนิตย์ ไสยโสภณ และ บุญยัง หมั่นดี (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศิลปะการแสดงจากพิธีกรรมแซนโฎนตา กลุ่มชาติพันธุ์เขมรจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งนอกจากมุ่งศึกษาความเป็นมาเชิงคุณค่า บทบาทการเป็นเครื่องมือในหลอมรวมใจให้คนในครอบครัวรักสามัคคีกันผ่านการแสดงการระงัดวิญญาณแล้ว ยังสร้างสรรค์สิ่งที่จะทำให้บรรพบุรุษพอใจ โดยการสร้างสรรค์บทร้อง ทำนองกันตรึม เพื่อร้องและรำประกอบในพิธีแซนโฎนตา สมัยใหม่

2. “พิธีบุญถือบิณฑ” ชาวเขมรกำพูชา : ประเพณีครอบครัวที่ฝังลึกในจิตใจ

ในอีกฝั่งของเทือกเขาพนมดงรัก ชาวเขมรกำพูชามีการปฏิบัติเช่นเดียวกับฝั่งไทย เช่นที่อำเภอขุขันธ์ และจังหวัดสุรินทร์หรือไม่ จากการสัมภาษณ์นักวิชาการไทยที่มีความเชี่ยวชาญด้านภาษาและวัฒนธรรมเขมรและนักวิชาการชาวเขมรตำแหน่งรองอธิบดีในกระทรวงอบรม เยาวชน และกีฬา พบว่า ความคิดเกี่ยวกับประเพณีดังกล่าวนั้น “ยังไม่พบว่าประเพณีแซนโฎนตา จะถูกประดิษฐ์หรือสร้างขึ้นให้ใหญ่โตให้เป็นสินค้าเพราะการแซนโฎนตาของชาวเขมรกำพูชาเป็นเรื่องของคนในครอบครัว ความสำนึกเรื่องการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษเป็นเรื่องที่ฝังลึกอยู่ในสำนึกของลูกหลาน” (Mok Sarom, personal communication, 27 November 2006)

เรื่องเกี่ยวกับขนบประเพณีของชาวชาติพันธุ์เขมร ไม่ว่าจะเป็นชาวเขมรในราชอาณาจักรกำพูชา หรือชาวไทยเชื้อสายเขมรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในสามจังหวัดอีสานตอนล่างมาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว คือ สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ในอดีตกาลจัดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถ้อยมั่นในอนุรักษนิยมในพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างเคร่งครัดไม่มีการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมที่บรรพบุรุษยึดถือกันมาแต่โบราณถือว่าไม่ให้ความเคารพโฎนตาหรือผีปู่ย่าตายายเป็นการผิดผี จะนำความทุกข์ร้อนมาสู่ผู้

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

กระทำ การดำเนินชีวิตจะไม่เจริญและไม่ได้รับความเคารพนับถือจากคนอื่น แต่ในปัจจุบันคนไทยเชื้อสายเขมรที่อยู่ในสังคมคนไทยที่มีความคิดแบบเสรีนิยมของตะวันตกมานาน ความเชื่อมั่นในพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ค่อยผ่อนคลายเป็นบางไปตามกาลเวลา แสดงถึงพลวัตในการปรับตัวเข้ากับโลกาภิวัตน์ของกลุ่มชนชาติพันธุ์เขมรที่อยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชามีน้อยกว่ากลุ่มชนเชื้อสายเขมรในไทยมาก

(สงบ บุญคล้าย, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2564)

หากสืบสาวหาเหตุผลผ่านคำถามที่ว่า เหตุใดชาวเขมรกัมพูชา มิได้แสดงออกทางประเพณีแซนโฎนตาแบบที่ชาวเขมรถิ่นไทยที่อำเภอขุขันธ์ และที่จังหวัดสุรินทร์ นำสังเกตคือ ประเพณีดังกล่าวนั้น เกิดจากนโยบายระดับชาติ ที่เริ่มประกาศเป็นแผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550-2559 เพื่อกระตุ้นให้ท้องถิ่นชูจุดเด่นของตนในทางวัฒนธรรม ชาวเขมรถิ่นไทย ในจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ถือเป็นชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งในประเทศไทย และในอดีต เมื่อรัฐไทยประกาศ “ความเป็นไทย” ก็ตกอยู่ในฐานะความเป็นอื่นที่ความเป็นไทยมิได้นำรวมเข้าไปด้วย ทั้งถูกเหยียดหยามเรื่องเชื้อชาติ เนื่องจากมุมมองที่ยกเชื้อชาติไทยอยู่สูงกว่าเชื้อชาติอื่นซึ่งมีหลากหลายมาก ชนกลุ่มน้อยจึงรู้สึกไร้ตัวตนในสังคมไทย เมื่อมีนโยบายจากภาครัฐจะให้วัฒนธรรมกลายเป็นสิ่งที่สร้างรายได้ จึงเป็นโอกาสของพวกเขาจะได้แสดงตัวตน ดังนั้น การประดิษฐ์สร้างประเพณีจึงเป็นการประกาศตัวตนของชนกลุ่มน้อยแบบหนึ่ง ประเพณีแซนโฎนตาของชาวเขมรถิ่นไทยที่อำเภอขุขันธ์ และจังหวัดสุรินทร์ สำหรับพวกเขาคือโอกาสของการแสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์เขมรในสังคมที่เชิดชูความเป็นไทย แม้จะเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมก็ตาม กล่าวคือ ในแง่ของนักท่องเที่ยววันนี้ มิได้สนใจว่าพื้นที่ท่องเที่ยววันนี้เป็นการแสดงถึงความดั้งเดิมหรือไม่ หากสนใจสิ่งที่แสดงอัตลักษณ์ หรือสิ่งที่แทนพื้นที่ท่องเที่ยววันนี้มากกว่า

ในทางกลับกัน เมื่อหันมาพิจารณาชาวเขมรฝั่งกัมพูชา เหตุที่พวกเขาไม่ต้องดิ้นรนที่จะสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ผ่านประเพณีแซนโฎนตาแบบเขมรในประเทศไทย ก็อาจเป็นเพราะ ชาวเขมรกัมพูชามีได้อยู่ในสถานะชนกลุ่มน้อย หากสังกัดเป็นคนกลุ่มใหญ่ของกัมพูชา ดังนั้น จุดยืนและอุดมการณ์เกี่ยวกับประเพณีแซนโฎนตาจึงต่างจากชาวเขมรถิ่นไทย ทั้งวิธีคิดเรื่องการทำประเพณีให้เป็นสินค้า ซึ่งอาจปรากฏในภูมิปัญญาด้านอื่น แต่ประเพณีแซนโฎนตานั้น ยังคงดำเนินไปโดยสำนักที่ฝังลึกในจิตใจว่า การนับถือและดูแลผีบรรพบุรุษเป็นเรื่องที่ลูกหลานละเลยไม่ได้

บทสรุป

ประเพณีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษบุญถือนิมนต์หรือพิธีแซนโฎนตา ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่อยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชา และชุมชนเชื้อสายเขมรในประเทศไทยในจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ เป็นพิธีที่จัดขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมาย ความเชื่อ ลำดับพิธีการ และให้ความสำคัญกับการประกอบพิธีทางศาสนาและพิธีการในบ้านเรือน นั่นคือหลักการของความเชื่อที่กลายเป็นวิถีครอบครัวที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา อย่างไรก็ตาม เมื่อวิทยาการก้าวหน้าขึ้น บริบทโลกที่เคลื่อนไปสู่ทุนนิยม-วัตถุนิยม บริบทสังคมข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ตลอดจนบริบทสังคมที่เปิดกว้างที่ทำให้เกิดการเดินทางข้ามพรมแดน ส่งผลให้วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมถึงจุดเปลี่ยนทางอุดมการณ์ กล่าวคือ นำสังเกตว่าประเพณีแซนโฎนตาของชาวกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในประเทศไทย แม้ว่าแต่ละครอบครัวจะคงยังยึดถือปฏิบัติในครอบครัวของตน ดังที่ สารภี ขาวดี (2559) ลงพื้นที่ศึกษาและยืนยันว่า หมู่บ้านเป้าหมายยังคงรักษาสืบทอดประเพณีดังกล่าวให้ดำรงอยู่ในบริบทพื้นที่ดั้งเดิม ในขณะที่มุมมองของผู้นำระดับต่างๆ กลับเห็นว่า การรักษาไว้ซึ่งประเพณีท้องถิ่นที่สอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์จะต้องถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ โดยการจัดการของหน่วยงานรัฐ กรณีศึกษาประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์ และการศึกษาของ เมธาวิ ศิริวงศ์ (2556) ที่ลงศึกษาพื้นที่ศึกษาประเพณีนี้ที่อำเภออุทุมพร จังหวัดศรีสะเกษ คือภาพที่ชัดเจนมาก

นำสังเกตอย่างยิ่งว่า ประเพณีบุญถือนิมนต์ของชาวกัมพูชานั้น ไม่มีการเข้ามาจัดการโดยรัฐ หากเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเดินทางกลับภูมิลำเนาไปประกอบพิธีโดยประกาศให้เป็นวันหยุดของชาติ ดังที่ ภูมิจิต เรืองเดช (สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2564) กล่าวว่า “วันภจุมเบ็ญ” ของประเทศกัมพูชา เป็นวันหยุดราชการ 3 วัน ของทุกปี ในปฏิทินวันหยุดราชการของชาติ เพื่อให้ลูกหลานเดินทางกลับบ้านไปทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้โฎนตา (ยาย-ตา) และระยะเวลาทั้ง 3 วัน ทุกบ้านจะจุดธูปไว้ตลอด 3 วัน 3 คืน ไม่ให้ธูปดับเพื่อเป็นการต้อนรับวิญญาณของปู่ย่าตายายจะเข้ามาอำนวยการให้ลูกหลาน”

แม้จะดูเหมือนว่า พิธีบุญถือนิมนต์หรือพิธีกรรมแซนโฎนตาของชาวเขมรถิ่นไทย และชาวเขมรกัมพูชาจะมีจุดต่างทางอุดมการณ์ โดยมีปัจจัยหรือแรงผลักดันจากบริบทโลกาภิวัตน์ทุนนิยมใดๆ ก็ดี แต่จะเห็นได้ว่าในระดับครอบครัวของชาวเขมรทั้งฝั่งไทยและฝั่งกัมพูชานั้น ความเชื่อต่อวิญญาณผีบรรพบุรุษและการปฏิบัติกตัญญูต่อปู่ย่าตายาย ยังคงอยู่ แม้กาลเวลาจะคลี่ผ่านมายาวนานเพียงใดก็ตาม

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

เอกสารอ้างอิง

- ภูมิจิต เรืองเดช. (สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2564). [สัมภาษณ์โดย บุญยเสนอ ตริวิเศษ]. บ้านเลขที่ 139 หมู่ 13 ถนนบุรีรัมย์-ประโคนชัย ตำบลเสม็ด อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์.
- เมธาวิ ศิริวงศ์. (2556). *ประเพณีประติษฐานกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษา งานเทศกาล ประเพณีแซนโฎนตา อำเภอชูนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิลาวัลย์ ประวาสุข คณินิตย์ ไสยโสภณ และบุญยงค์ หมั่นดี. (2560). การพัฒนาศิลปะการแสดงจากพิธีกรรม แซนโฎนตา กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรในจังหวัดสุรินทร์. *วารสารวิชาการรวมสาร*, 15 (1), 145-156.
- ศิริพร ณ ถกลาง. (2559). “คติชนสร้างสรรค์” บทสังเคราะห์และทฤษฎี. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สงบ บุญคล้อย, (2564, 20 ตุลาคม). [สัมภาษณ์โดย บุญยเสนอ ตริวิเศษ]. บ้านเลขที่ 105 หมู่ 4 ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์.
- สงบ บุญคล้อย, (2558, 12 ตุลาคม). [สัมภาษณ์โดย สุชาดา ลิ้มปี่]. บ้านเลขที่ 105 หมู่ 4 ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์.
- สมพงษ์ ดีล้อม. (2556). *วัฒนธรรมท้องถิ่น ประเพณีแซนโฎนตา*. บุรีรัมย์ : ม.ป.ท..
- สารภี ขาวดี. (2559). ประเพณีแซนโฎนตา: การสืบทอดและการดำรงอยู่ในบริบทพื้นที่ดั้งเดิม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 7 (2), 131-163.
- สุชาดา ลิ้มปี่. (2560). แซนโฎนตา ช่วงเวลาคนตายสอนคนเป็น. *สารคดี*, 33 (387), 114-132.
- สุรินทร์ จัดงานประเพณีแซนโฎนตา แบบนิวนอร์มอล บูชาบรรพบุรุษ. (2563, 14 กันยายน). [ฉบับอิเล็กทรอนิกส์]. *สยามรัฐ*. สืบค้นเมื่อ 2 พฤศจิกายน 2564, จาก <http://www.siamrath.co.th/>
- Mok Sarom. (2021, 27 November). [interview with Bunsanoe Triwiset]. from Facebook: Bank Chearavanont]
- มิสสธ ภาณุ. (2003). *วัฒนธรรมอีสาน (บุรุษ, สันนิษฐาน ภาค 1*. กรุงเทพฯ : เกษมบุ๊คส์ วิทยาลัยการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต. 62-78.
- เมธาวิ ศิริวงศ์. (2007). *พิธีกรรมประเพณีแซนโฎนตา อำเภอชูนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ : เกษมบุ๊คส์ วิทยาลัยการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต. 265-273.